

An Analytical Study of the Relation Between the Seven Factors of Enlightenment in Kundaliya Sutta of Vipassana Meditation Practice

¹Phra Ammarin Malailoy and ²Viroj Koomkrong

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Palisuksa Buddhagosa Campus, Thailand

E-mail: koom-krong9@hotmail.com

Received January 30, 2022; Revised April 4, 2022; Accepted May 15, 2022

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาโพชฌงค์ 7 ในกุณฑลียสูตร 2) เพื่อศึกษาโพชฌงค์ 7 ในกุณฑลียสูตรที่สัมพันธ์กับการเจริญวิปัสสนากาวนา โดยการศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ปกรณวิเสส คัมภีร์อื่นๆ และหนังสือที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาสรุป เรียบเรียง นำเสนอในลักษณะพรรณนา ผลการวิจัย พบว่า โพชฌงค์ 7 ในกุณฑลียสูตรที่สัมพันธ์กับการเจริญวิปัสสนากาวนา เป็นคุณสมบัติของอริยบุคคลธรรมทั้ง 7 ที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ การตามรู้สภาวะธรรม โพชฌงค์ 7 เป็นสภาวะธรรมจิตของผู้ปฏิบัติ มีสภาพรู้สิ่งที่มาปรากฏทางทวารทั้ง 6 ด้วยการเห็น ได้ยินรู้ กลิ่น ลิ้มรส สัมผัส และนึกคิดเป็นธรรมชาติบริสุทธิ์ตามปกติ นามธรรมที่เกิดร่วมกับจิต คือ สัญญาทำหน้าที่หมายรู้และสังขารทำหน้าที่ปรุงแต่งให้ตอบสนองทำให้จิตไม่บริสุทธิ์ มีแต่ความทุกข์ แต่การเจริญโพชฌงค์จะช่วยให้จิตกลับคืนสู่สภาพบริสุทธิ์ด้วยกระบวนการเจริญสติที่รับรู้สภาวะธรรมปัจจุบันเป็นหลัก เมื่อผู้ปฏิบัติประกอบภาวนาอยู่เนือง ๆ ก็หลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ถือนั่นยอมทำให้สติปัฏฐาน 4 บริบูรณ์และทำให้โพชฌงค์ 7 ประการที่บุคคลเจริญอย่างนี้แล้วทำให้มากแล้วอย่างนี้จึงทำวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

คำสำคัญ: โพชฌงค์ 7; กุณฑลียสูตร; การเจริญวิปัสสนาภาวนา

Abstract

The objectives of this article were 1) to study the Seven Factors of Enlightenment in Kundaliya Sutta and 2) to study the Seven Factors of Enlightenment in Kundaliya Sutta related to Vipassana Meditation Practice by studying information from the Theravada Buddhist scriptures such as the Tripitaka, the Commentary, and other scriptures and related books, then summarized, compiled, and presented in a descriptive. The results of the study revealed that the Seven Factors of Enlightenment in Kundaliya Sutta associated with the practice of Vipassana Meditation are the qualities of the 7 Noble Person Dhammas that are the body of enlightenment. Knowing things that appear through the six anus by seeing, hearing, smelling, tasting, touching, and thinking are naturally pure as usual. The abstraction that is born with the mind is the contract, acting as a means of knowing, and Sankhara, acting to manipulate the response, causing the mind to not pass. There is only suffering, but the cultivation of the Seven Factors of Enlightenment will help the mind to return to its pure state through the process of cultivating mindfulness that recognizes the present state of Dharma as the main principle. When the practitioner regularly meditates, they will be freed from the taint without clinging to the four foundations of mindfulness. One develops the Seven Factors of Enlightenment that one develops like this and makes much of it, thus completing knowledge and liberation, to quench, to calm, to full knowledge, to enlightenment, to Nirvana.

Keywords: Seven Factors of Enlightenment; Kundaliya Sutta; Vipassana Meditation Practice

บทนำ

โพชฌงค์ 7 เป็นหลักธรรมที่สำคัญมากเพราะเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ ทำความเพียรให้ถึงพร้อมด้วยหลักไตรสิกขา คือ สติ สมาธิ และปัญญา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คือ การเจริญวิปัสสนาภาวนา หลังจากที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบหนทางนี้แล้ว ทรงมีพระพุทธพจน์ตรัสถึงความสำคัญของการเจริญวิปัสสนาภาวนาว่า เป็นหนทางอันทำให้เหล่าสรรพสัตว์บรรลुถึงซึ่งความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง จึงตรัสว่าทางนี้เป็นทางสายเดียว เป็นหนทางเดียวที่ทำให้จิตบริสุทธิ์หมดจด ทำให้พ้นจากทุกข์ และบรรลุมรรคผลนิพพานได้ การเน้นความสำคัญของความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต, 2554) พิจารณาได้จากเหตุผล คือ พระพุทธองค์ได้ทรงค้นพบหลักความจริงนั้น แล้วนำมาเปิดเผยแก่ผู้อื่น เมื่อผู้ที่ได้รับแนะนำสั่งสอนจากพระองค์แล้ว ทุกคนต้องมีศรัทธาแล้วพยายามสร้างผลสำเร็จให้เกิดขึ้น ด้วยความเพียรของตนเอง ทำความเพียรเพื่อเพิกกิเลส

(พระมหานพดล นวตลปญโญ และคณะ, 2564) พระพุทธเจ้าเป็นแต่เพียงผู้บอกแนวทางที่เหมาะสมกับการปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้นในวิถีของตน (Damnoen, 2021) การประยุกต์หลักธรรมจึงเป็นภาระที่ทุกคนต้องลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง (ชัยชาญ ศรีหาณู, 2564) โดยมีหลักธรรมคำสอนเป็นเสมือนเข็มทิศที่กำกับไม่ให้หลงทาง หรือปฏิบัติตนด้วยความประมาท (Tan & Damnoen, 2020) เพื่อพัฒนาตนเองให้เป็นที่เคารพ สร้างศรัทธาและความเลื่อมใสต่อไป (พระสมชาย บัวแก้ว และคณะ, 2564) สามารถประกาศพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองได้เป็นอย่างดี (อรชร ไกรจักร และคณะ, 2564)

การตัดขาดจากกิเลส ตัณหา อุปาทาน อันเป็นม่านมายาปิดบังความจริง เป็นเหตุให้มารับทุกข์ในวัฏฏสงสาร ซึ่งจะต้องเจริญสติอย่างต่อเนื่องจนขาดจากการปรุงแต่งทางความคิดล้นเชิง เรียก มรรค 8 สมังคี คือ อริยมรรคมาประชุมเสมอกันในการประหารกิเลสหรือจะเรียกอีกอย่างว่า มีศีล สมาธิ ปัญญา รวมเป็นหนึ่ง เพื่อละสังโยชน์ การประหารกิเลส จะเรียกว่ามี ศีล สมาธิ ปัญญาสมบูรณ์ จึงประหารกิเลสได้ เมื่อทำโพชฌงค์ 7 ประการให้บริบูรณ์ (พระพุทธโฆสเถระ, 2554) จนทำอาสวะให้สิ้นไป ดังมีพระพุทธพจน์ว่า “เราไม่พิจารณาเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว จึงเป็นไปเพื่อละธรรมที่เกื้อกูลแก่สังโยชน์เหมือนโพชฌงค์ 7 ประการนี้เลย” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การเจริญวิปัสสนาภาวนา ด้วยการทำโพชฌงค์ 7 ให้บริบูรณ์ได้นั้น เป็นการฝึกให้จิตมีความเป็นกลางต่ออารมณ์ ปลดปล่อยความพอใจ ไม่พอใจ แล้ววางเฉยได้ดียิ่งขึ้นจนทำให้เกิดปัญญาสามารถละความเห็นผิด และความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่าง ๆ ได้ เป็นผู้มีอำนาจเหนืออารมณ์ต่าง ๆ ในทางพระพุทธศาสนาผู้ที่สามารถข้ามพ้นความยากลำบากของชีวิตนี้ได้จะต้องประกอบด้วย สุจริต 3 พัฒนาอินทริยสังวร (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ป. อ. ปยุตฺโต, 2561) มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ เมื่อปฏิบัติให้มากเจริญให้มากแล้วย่อมถึงที่สุดแห่งความหลุดพ้นได้

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษา โพชฌงค์ 7 ในกุณฑลียสูตรที่สัมพันธ์กับการเจริญวิปัสสนาภาวนา พร้อมทั้งความหมาย และความสำคัญของพระสูตรนี้ เพื่อจะได้นำไปปฏิบัติตน และนำหลักการปฏิบัติวิปัสสนาที่ปรากฏอยู่ในกุณฑลียสูตรนี้ คือ การเจริญวิปัสสนาภาวนามาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และใช้ในการปฏิบัติเพื่อ ทำให้วิชา และวิมุตติบริบูรณ์ บรรลุ มรรค ผล และนิพพาน อันเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่พระพุทธศาสนาสืบต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาโพชฌงค์ 7 ในกุณฑลียสูตร
2. เพื่อศึกษาโพชฌงค์ 7 ในกุณฑลียสูตรที่สัมพันธ์กับการเจริญวิปัสสนาภาวนา

การทบทวนวรรณกรรม

ความสำคัญของกุณฑลียสูตร ในพระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค กุณฑลียสูตร แสดงเกี่ยวกับวิปัสสนาภาวนาตามแนว สติปัฏฐาน 4 อธิบายว่า 1. พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ 2. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย ฯลฯ 3. พิจารณาเห็นจิตในจิต ฯลฯ 4. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ สติปัฏฐาน 4 ประการที่บุคคลเจริญอย่างนี้แล ให้มากแล้วอย่างนี้ จึงทำโพชฌงค์ 7 ประการให้บริบูรณ์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

โพชฌงค์นี้เป็นหลักธรรมสำคัญหมวดหนึ่ง เป็นพุทธมนต์สำหรับการสวดสาธยาย เพื่อให้คนป่วยได้สดับตรับฟังแล้วจะได้หายจากโรค องค์แห่งการตรัสรู้และสุขภาพที่สมบูรณ์ โพชฌงค์ เริ่มด้วยองค์ที่ 1 คือ สติ แปลว่า ความระลึกได้ วิจัย นั้นแปลว่า การเพ้นหรือการเลือกเพ้น วิริยะ แปลว่า ความเพียร แปลว่า พลังความเข้มแข็งของจิตใจ ที่จะเดินจะก้าวหน้าต่อไป มีกำลังประคับประคองใจของตัวเองไว้มิให้ถอย ปิติ แปลว่า ความอิ่มใจ ปัสสัทธิ แปลว่า สงบเย็นกายกับสงบเย็นใจ อุเบกขา แปลว่า ความวางเฉย (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ป.อ.ปยุตโต, 2561) เมื่อนำไปใช้ประโยชน์ องค์ธรรมที่หนุนเนื่องกัน 7 ประการ ถ้าทำได้เช่นนี้ ก็เป็นประโยชน์ ไม่ว่าผู้ใดต้องการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น หรือจะใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ทำให้จิตใจมีความโล่งเบา เป็นอิสระ ส่งเสริมให้มีความสุข เมื่อมีความสุขกายแล้ว มีความสุขใจด้วย ก็ได้ชื่อว่า เป็นผู้มีความสุขโดยสมบูรณ์ (พรมงคล ฉันทรัตนโยธิน, 2561)

การศึกษาด้านเนื้อหาเรื่องโพชฌงค์ 7 ในกุณฑลียสูตรอันเป็นบาทฐานการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา งานวิจัยนี้เป็นขอบเขตด้านเนื้อหาเป็นการศึกษาเรื่องโพชฌงค์ 7 ในกุณฑลียสูตรได้แก่ สติ สัมโพชฌงค์, อัมมวิจยัมโพชฌงค์, วิริยัมโพชฌงค์, ปิติสัมโพชฌงค์, ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์, สมาธิสัมโพชฌงค์ และ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ การใช้หลักธรรมของโพชฌงค์ 7 เป็นบาทฐานในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ผู้วิจัยมีความประสงค์ที่ค้นคว้าการศึกษาในแง่มุมประเด็นที่เกี่ยวกับการศึกษาโพชฌงค์ 7 ซึ่งจะศึกษาในรายละเอียดทั้งในส่วนที่เป็นสมถยานิกและวิปัสสนายานิก ให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง ศึกษาโพชฌงค์ 7 ในกุณฑลียสูตรที่สัมพันธ์ในการเจริญวิปัสสนาภาวนาครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยผู้วิจัยมีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) อันได้แก่คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 อรรถกถาภาษาไทย อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสสอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องทำให้ได้ข้อมูลพื้นฐานสำคัญเป็นเบื้องต้น

เพื่อให้ทราบถึงหลักธรรมที่เกี่ยวกับโพชฌงค์ 7 ในกุณฑลียสูตรที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้เป็นหลักฐานปรากฏในพระไตรปิฎก

2. ค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ศึกษาตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนาเถรวาท งานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นอธิบายขยายความเนื้อหาเพิ่มเติมในพระไตรปิฎกอรรถกถาและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

3. ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตรวจสอบความสอดคล้องกับเอกสารชั้นปฐมภูมิ สรุปเรียบเรียงและนำเสนอข้อมูลโดยวิธีบรรยายเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

1. โพชฌงค์ 7 ในกุณฑลียสูตร

กุณฑลียสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยกุณฑลียปริพาชก เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระพุทธพจน์ตรัสตอบว่า “กุณฑลียะ ตถาคคมี วิชชา และวิมุตติเป็นผลานิสงส์อยู่ คือ การได้วิชา และวิมุตติเป็นผลานิสงส์ ด้วยการเจริญสติปัฏฐาน 4 คือ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ ทำ โพชฌงค์ 7 ให้บริบูรณ์” ได้แสดงเกี่ยวกับการเจริญวิปัสสนากาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 จึงสามารถ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกได้ เมื่อทำให้มากแล้วอย่างนี้ ก็จะสามารถทำโพชฌงค์ 7 ประการให้บริบูรณ์สำเร็จได้ในที่สุด (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ส่วนโพชฌงค์ 7 ประการที่บุคคลเจริญอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร จึงทำวิชา และวิมุตติให้บริบูรณ์คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

- 1) เจริญสติสัมโพชฌงค์อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในวิสัลลาคะ
- 2) ฌัมมวิจยสัมโพชฌงค์อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในวิสัลลาคะ
- 3) วิริยสัมโพชฌงค์อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในวิสัลลาคะ
- 4) ปิตติสัมโพชฌงค์อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในวิสัลลาคะ
- 5) ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในวิสัลลาคะ
- 6) สมာธิสัมโพชฌงค์อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในวิสัลลาคะ
- 7) เจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในวิสัลลาคะ

โพชฌงค์ 7 ประการที่บุคคลเจริญอย่างนี้แล ทำให้มากแล้วอย่างนี้ จึงทำวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ส่วนสัมโพชฌงค์ มีวิเคราะห์ว่า “ยาย โส สติอาทิกาย สตตตมมสามคคิยา สมพุชฌตติ กิเลสณิททาโต อญฺจาติ สจฺจจานิ วา ปฏวิชฌตติ สวา ฌมมสามคคิ สมโพธิ สมโพธิสฺส ตสฺส วา สมโพธิยา องฺคนฺติ สมโพชฌงค์” (พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ, 2550) แปลว่า ผู้ปฏิบัติธรรม ย่อมตรัสรู้ ย่อมตื่นจากหลับคือกิเลส ย่อมรู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ 4 ด้วยธรรมสามัคคี 7 ประการ มีสติเป็น

ต้น ธรรมสาค์คินัน ชื่อว่าเป็นเครื่องตรัสรู้ องค์ธรรมสาค์คินันเป็นเครื่องตรัสรู้ที่ดี องค์แห่งปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้นั้นดี ชื่อว่า สัมโพชฌงค์

โพชฌงค์มีคุณลักษณะ คือ การรู้สภาวะแห่งธรรมทั้งหลาย มีหน้าที่การขัดโมหะอันปิดบังสภาวะแห่งธรรมทั้งหลาย มีอาการปรากฏโดยความไม่หลงจากสภาวะแห่งธรรม เป็นวิปัสสนาเกิดขึ้น มีขณิกสมาธิเป็นเหตุใกล้เช่น ในหนังสือพุทธปัญญากล่าวไว้ว่า สติสัมโพชฌงค์นั้นต้องประกอบด้วย สติเจตสิก ได้แก่ สติในสติปัฏฐาน เมื่อเจริญขึ้นมีสภาพเป็นสตินทรีย์ สติพละ สติสัมโพชฌงค์ และ สัมมาสติ

สติสัมโพชฌงค์ คือ ความระลึกได้ ซึ่งไม่ใช่เพียงการระลึกแบบธรรมดา ๆ แต่หมายถึงการเฝ้าดูอย่างตื่นตัวที่ตรงต่ออารมณ์ ด้วยเหตุนี้จึงเรียกชื่อให้ตรงกับความเป็นจริงคือ พลังแห่งการเฝ้าดู หมายถึง การเฝ้าดูอย่างจริงจัง ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของสติ ท่านอุปมาเหมือนการโยนก้อนหินลงไปในลำธารมันจะจมลงสู่ก้นลำธารทันที นี่เป็นลักษณะของสติที่หยั่งลึกลงสู่อารมณ์ ซึ่งไม่สัมผัสผิวเผินแล้วผ่านเลยไป สตินี้มีหน้าที่ก็คือ ความจดจ่อต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลา โดยไม่หลงลืม ซึ่งจะส่งผลให้เกิดสติที่แท้จริง อันได้แก่ “การรู้อารมณ์เฉพาะหน้าเท่านั้น” อันได้แก่ การปฏิบัติที่เข้มงวดในการพิจารณาอารมณ์อย่างละเอียดถี่ถ้วน “เนื่องจากมีสติระลึกอยู่ในทุกขณะที่สภาวะธรรมทางกายและจิตเกิดขึ้น ตัณหาจึงไม่อาจเกิดขึ้นได้ ตัณหาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เมื่อปราศจากตัณหา ความทุกข์ก็หายไป ความดับทุกข์จะปรากฏชัดเมื่อโมหะและกิเลสอื่น ๆ ถูกทำลายไป” (พระกัมมัฏฐานาจารย์ พระปณิธิตาภิวงศ์, 2551)

โพชฌงค์มีอุปการะแก่ความเข้มแข็งของจิตที่ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงของชีวิต นอกจากนี้ยังช่วยรักษาโรคร้ายทางร่างกายและจิตใจได้ด้วย โพชฌงค์เป็นธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ อริยสัจธรรม ภิกษุไม่สิ้นอาสวะเพราะไม่ได้เจริญโพชฌงค์ 7 เมื่อภิกษุประกอบภาวนาอยู่เนื่อง ๆ จิตของเขาก็หลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถื้อมันได้ ข้อนั้นเพราะ สุจริต 3 บริบูรณ์ ย่อมทำให้สติปัฏฐาน 4 บริบูรณ์ และย่อมทำให้โพชฌงค์ 7 บริบูรณ์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เมื่อนั้นวิชชาและวิมุตติบริบูรณ์ ถึงความเป็นใหญ่โพธิญาณ

2. โพชฌงค์ 7 ในกุณฑลียสูตรที่สัมพันธ์กับการเจริญวิปัสสนาภาวนา

โพชฌงค์ 7 ในกุณฑลียสูตรที่สัมพันธ์กับการเจริญวิปัสสนาภาวนา ธรรมทั้ง 7 ที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ การตามรู้สภาวะธรรมโพชฌงค์ 7 เป็นสภาวะธรรม โดยแบ่งออกเป็น

1) สติสัมโพชฌงค์ในกุณฑลียสูตรที่สัมพันธ์กับการเจริญวิปัสสนาภาวนา องค์แห่งการตรัสรู้ อย่างแรก คือ สติ เป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุด ตรงกับสัมมาสติในอริยมรรคมีองค์ 8 ถ้าปราศจากสติเสียแล้ว ผู้ปฏิบัติธรรมจะไม่อาจก้าวหน้าบนหนทางแห่งการปฏิบัติได้ การเจริญสติระลึกถึงสภาวะธรรมปัจจุบันเป็นสิ่งสำคัญที่สุด เมื่อสติปรากฏอยู่ นิเวศน์ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ แม้โพชฌงค์อื่นก็ปรากฏโดยความเป็นผลของสติ สติสัมโพชฌงค์ คือสำนึกพร้อมอยู่ มีอาการปรากฏในขณะปัจจุบัน เป็นสภาวะธรรมที่ดึงใจจากความหลง ให้มาอยู่กับอารมณ์ที่กำลังพิจารณา สติในโพชฌงค์นี้ ได้แก่ สติในการเจริญสติปัฏ

ฐาน เมื่อเจริญสติปัฏฐาน มีสติไม่เพเลอขณะนั้น ชื่อว่าปรารภ สติสัมโพชฌงค์ เจริญสติสัมโพชฌงค์ เพื่อให้ถึงความบริบูรณ์ เมื่อมีสติเช่นนี้อยู่ ย่อมค้นคว้า ไตรตรองถึงความพิจารณาธรรมนั้นได้ด้วยปัญญา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

2) ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ในกุณฑลียสูตรที่สัมพันธ์กับการเจริญวิปัสสนาภาวนา ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ย่อมดำรงอยู่ด้วยอาการ 8 ส่วน ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ย่อมเคลื่อนไปด้วยอาการ 8 (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552) ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ คือ ธรรมวิจย การรู้เห็นสภาวะธรรมอันเป็นรูปธรรม เป็นปัญญาหยั่งเห็นอย่างแท้จริงว่าเป็นรูป นี่เป็นนาม โดยการเจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ที่อาศัยวิเวก (ความสงัด) อาศัยวิราคะ (ความคลายกำหนัด) อาศัยนิโรธ (ความดับ) เช่น ในขณะที่กำหนดรู้ลมหายใจ ผู้ปฏิบัติธรรมเข้าใจได้ว่าลมหายใจเป็นรูปที่รู้อารมณ์ไม่ได้ ส่วนจิตที่ตามรู้ลมหายใจเหมือนเงาติดตามตัว เป็นนามที่รู้อารมณ์ได้ ลมหายใจเข้าเกิดขึ้นแล้วดับไป จึงเกิดลมหายใจออก ลมหายใจออกเกิดขึ้นแล้วดับไป จึงเกิดลมหายใจเข้า และลมหายใจพร้อมทั้งจิตที่กำหนดรู้มีสภาวะเกิดดับอย่างรวดเร็ว

3) วิริยสัมโพชฌงค์ในกุณฑลียสูตรที่สัมพันธ์กับการเจริญวิปัสสนาภาวนา วิริยสัมโพชฌงค์โพชฌงค์ประการที่ 3 คือ วิริยะ หรือความเพียร ซึ่งตรงกับสัมมาวายามะในอริยมรรคมีองค์ 8 เป็นความเพียรทางกาย (กายิกวิริยะ) และความเพียรทางใจ (เจตสิกวิริยะ) เหมือนเกวียนที่แล่นไปได้ต้องอาศัยล้อทั้งคู่ ความเพียรในที่นี้เป็นความอดุสาหะที่มีกำลังซึ่งเรียกว่า อาตาปะ คือ ความเพียรเพากิเลส ไม่ใช่ความเพียรที่ย่อหย่อนเพราะมีความเกียจคร้านเข้าครอบงำ วิริยะนี้เป็นสภาพปฏิบัติต่อถิ่นมัทธะโดยตรง (พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), 2548) วิริยสัมโพชฌงค์ ความเพียร เป็นความสืบเนื่องไม่ขาดตอน ในขณะที่กำลังกระทำอยู่นั้น มีลักษณะการประกอบการทำงานนั้นเพื่อให้สำเร็จผลขณะที่กำลังค้นคว้าไตรตรองพิจารณาธรรมนั้นด้วยปัญญา มีความเพียรไม่ย่อหย่อน ได้ชื่อว่าปรารภและเจริญ วิริยสัมโพชฌงค์ เพื่อให้ถึงความสมบูรณ์ ปราศจากอามิส ย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้ปรารภความเพียรนั้น

4) ปิติสัมโพชฌงค์ในกุณฑลียสูตรที่สัมพันธ์กับการเจริญวิปัสสนาภาวนา ปิติสัมโพชฌงค์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความอิมใจ คือ ปิติ หรือความอิมใจ เป็นความสุขเิบอิมอย่างท่วมท้นตลอดร่างกาย มีความดื่มด่ำซาบซ่านเต็มไปด้วยความสุข โดยรู้สึกว่ามีขนลุกหรือน้ำตาไหลบ้าง เหมือนเห็นสายฟ้าแลบบ้าง เหมือนมีคลื่นหรือกระแสไฟฟ้าปรากฏในร่างกายบ้างรู้สึกตัวเบาสบายแล้วลอยไปในอากาศบ้าง หรือมีความเย็นปรากฏทั่วร่างกายหรือส่วนใดส่วนหนึ่ง ซึ่งเป็นลักษณะของปิติทั้ง 5 คือ (1) ปิติเล็กน้อย : ขุททกปาติ (2) ปิติชั่วขณะ: ขณิกาปิติ (3) ปิติซึมซับ: โลกกันติกาปิติ (4) ปิติโลดโผน: อุพเพกคาปิติ (5) ปิติซาบซ่าน: ปรณปาติ (Sayadaw, 1992)

ปิติ คือ ความอิมใจ เบิกบานใจ ซาบซ่าน แ่มชื่น ซาบซึ้ง สภาวะขณะนั้นเรียกว่า ปิติ ถ้าปิตินี้เกิดในขณะที่มีสติ มีความเพียรพิจารณาธรรมอยู่ ขณะนั้นชื่อว่า ปิติสัมโพชฌงค์ และความปลาบปลื้ม

ยินดีหรือความพึงพอใจแห่งจิตที่ทำการกำหนดอยู่ในแต่ละครั้งนั้น เรียกว่า ปิติสัมโพชฌงค์ บริบูรณ์เมื่อกาย ใจ สงบระบับ มีความสุข จิตย่อมตั้งมั่น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ความยินดีในสภาวะธรรมนั้นย่อมเหนือกว่าความยินดีใด ๆ โยคีสามารถสังเกตเห็นได้ว่า ในทุกเวลานั้นคืออยู่เสมอ จิตดีอยู่ในทุกขณะนั่นเอง เพราะเนื่องจากว่ามีสุขเวทนาอยู่ในทุกกิริยาอาการทั้งทางด้านกายและจิต ไม่ว่าจะเป็นการเดิน การยืน การนั่ง การนอน การคู้เข้า การเหยียดออก และการกำหนดรู้ ก็ล้วนแต่มีสุขเวทนาปรากฏอยู่ จึงทำให้มีความรู้สึกดี ในทุกเวลา ทุกที่ ทุกสถาน ด้วยอำนาจของปิตินั้น

5) ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ในกุณฑลียสูตรที่สัมพันธ์กับการเจริญวิปัสสนาภาวนา ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความสงบกายสงบใจ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คือ ปัสสัทธิ เป็นความสงบกายสงบใจ เหมือนมีเราอยู่คนเดียวในโลก และไม่มีเสียงดังรบกวน แม้เสียงภายนอกจะปรากฏตามครรลองของธรรมชาติ แต่จิตของผู้ปฏิบัติธรรมเหมือนปิดรับสัญญาณเสียงไว้ ทำให้เกิดความสงบกายสงบใจไม่ถูกลิงภายนอกรบกวน ปัสสัทธินี้เป็นปฏิปักษ์ต่อความฟุ้งซ่าน และความเดือดร้อนใจ (อุทฺทจฺจุกฺกฺจะ) ทั้งก่อให้เกิดสมาธิในโอกาสต่อมา (พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), 2548) ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ คือ ความสงบกาย สงบใจ ผ่อนคลายเรียบเย็น ไม่เครียด ไม่กระสับกระส่าย เบาสบายขณะใด กายและจิตของผู้ที่มีปิติ ระบับได้ สภาวะขณะนั้นเรียกว่าปัสสัทธิผู้นั้นได้ชื่อว่าเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ย่อมถึงความความสงบร่มเย็นแห่งจิตโดยปราศจาก พยาบาทะ กล่าวคือความขุ่นวายหรือความตื่นตัวแห่งจิตนั้นเรียกว่า ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ทั้งปิติ และปัสสัทธินี้ย่อมเกิดขึ้นอย่างชัดเจนมากในเบื้องต้นแห่งการเกิดอุปปยญาณ อนึ่ง ในเวลาที่ปัสสัทธิเกิดนั้น จะทำให้โยคีรู้สึกมีความสุข ยินดี อย่างหาที่สุดไม่ได้ทั้งนี้เพราะได้สัมผัสกับความสงบสุขอย่างที่ไม่เคยเจมาก่อน ดังพระพุทธพจน์ตรัสไว้ว่า ความปลาบปลื้มยินดีในธรรมสูงกว่าความยินดีใด ๆ จึงทำให้โยคีเป็นราวกะว่าได้นั่งอยู่บนเปลหรือชิงช้า รู้สึกซาบซ่านไปทั่ว และด้วยอำนาจของปัสสัทธินี้ โยคีก็จะรู้สึกเป็นเหมือนกับนั่งอิงราวกะว่าไม่ได้ทำการกำหนดอะไรเลย เป็นความสงบ เป็นความร่มเย็น แต่จะอย่างไรก็ตามในช่วงที่เข้าภังคญาณเป็นต้นนั้น ทั้งปิติ และปัสสัทธินี้จะปรากฏชัด บางครั้งบางคราวเท่านั้นไม่เหมือนกับในตอนที่อยู่ในขั้นของอุทฺทพฺพญาณต้น ๆ แต่ถึงกระนั้นก็ตามเมื่อโยคีเข้าถึงสังขารุเพกชาญาณแล้ว ในบางครั้งอาจจะเกิดอาการแห่งปิติ และปัสสัทธิ อย่างต่อเนื่อง

6) สมาธิสัมโพชฌงค์ในกุณฑลียสูตรที่สัมพันธ์กับการเจริญวิปัสสนาภาวนา สมาธิสัมโพชฌงค์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความตั้งจิตมั่น หมายถึง ความตั้งมั่นของจิต หรือความมีอารมณ์เดียว การเจริญสมาธิเพื่อบรรลุฌานมีหลายรูปแบบ เช่น การเพ่ง กสิณ หรือการเพ่งลมหายใจ เป็นต้น (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ป. อ. ปยุตฺโต, 2561) แต่สมาธิดังกล่าวเป็นโลกียสมาธิ หรือ โลกียฌาน ซึ่งอาจเสื่อมได้ถ้าไม่รักษาไว้ให้ดี และยังส่งผลให้เวียนตายเวียนเกิดอยู่ในภพต่อไป แม้ผู้ที่เกิดเป็นพรหมในพรหมโลกก็มีชีวิตอยู่ด้วยแรงกรรมอันมีขอบเขตสิ้นสุด เมื่อกรรมสิ้นแรงส่งก็อาจเวียนมาเกิดในโลกอื่นที่เป็นมนุษย์ เทวดา ฯลฯ ส่วนสมาธิในโพชฌงค์ที่ตรงกับสัมมาสมาธิในอริยมรรคมีองค์ 8 เป็นสมาธิที่มีกำลังเสมอกับอุปปจารสมาธิในขณะบรรลุวิปัสสนาญาณ

และเทียบเท่าปฐมฐานในขณะบรรลุผล มีชื่อว่า ขณิกสมาธิ คือ สมาธิชั่วขณะ หมายความว่า มีอารมณ์หลากหลายตามปัจจุบันขณะนั้น ๆ (Pandita, 1993) ไม่ใช่หมายความว่า สมาธิที่ตั้งมั่นชั่วขณะ เพราะมีกำลังตามที่กล่าวไว้แล้ว (พระโสมณมหาเถระ มหาสิทธาตอ, 2548) สมาธิสัมโพชฌงค์ คือ ความมีใจตั้งมั่น มีอารมณ์เดียว แน่วแน่ในอารมณ์ที่กำลังพิจารณา ไม่วอกแวก ไม่ฟุ้งซ่านขณะใด กายและจิตของผู้นั้นสงบระงับ มีความสุข ขณะนั้นเองจิตก็ตั้งมั่น สภาวะนี้ชื่อว่า สมาธิสัมโพชฌงค์ เมื่อสมาธิสัมโพชฌงค์มีความเจริญ และบริบูรณ์ ผู้นั้นย่อมเป็นผู้วางเฉย จิตที่ตั้งมั่นแล้วย่อมไม่ฟุ้งซ่าน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

7) อุเบกขาสัมโพชฌงค์ในกุณฑลยสูตรที่สัมพันธ์กับการเจริญวิปัสสนาภาวนา อุเบกขาสัมโพชฌงค์ คือ ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความวางใจเป็นกลาง (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) องค์ประกอบประการสุดท้าย คือ อุเบกขา หมายถึง ความวางเฉย ในการกำหนดรู้สภาวะธรรม ปัจจุบันที่ปรากฏโดยสมมาเสมอ ไม่จำเป็นต้องปรับศรัทธากับปัญญา และปรับวิริยะกับสมาธิให้สมดุลกัน เพราะอินทรีย์เหล่านั้นมีสภาวะสมดุลไม่ยิ่งหย่อนกว่ากันด้วยอำนาจของโพชฌงค์ทั้ง 6 ที่ได้บำเพ็ญมาไว้ดีแล้วตั้งแต่ต้น จึงส่งผลให้เกิดอุเบกขา ข้อนี้เปรียบได้กับสารถีนั่งอยู่บนรถม้าที่แล่นไปตามคำสั่ง โดยไม่ต้องลงส้น แทะงัก หรือบังคับรถ แต่รถม้าก็แล่นไปสู่ที่หมายได้ตามที่สารถีสั่ง (พระโสมณมหาเถระ มหาสิทธาตอ, 2548) อุเบกขาสัมโพชฌงค์ คือ ความมีใจเป็นกลาง เพราะเห็นตามเป็นจริง หนึ่งดู ไม่สอดส่าย ไม่แทรกแซง สภาวะวางเฉย จิตที่ตั้งมั่นแล้วเช่นนี้ได้เป็นอย่างดี ชื่อว่า อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ขณะนั้นอุเบกขาสัมโพชฌงค์ ย่อมถึงความเจริญและบริบูรณ์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เมื่อเป็นผู้วางเฉยจิตที่ตั้งมั่นแล้ว ได้เป็นอย่างดี อุเบกขาสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความมีใจเป็นกลาง) ชื่อได้ว่าเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ และอุเบกขาสัมโพชฌงค์ย่อมถึงความเจริญเต็มที่

โพชฌงค์ 7 เป็นธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้หรือวิมุตติธรรม เมื่อผู้ปฏิบัติประกอบภาวนาอยู่เนือง ๆ จิตของเธอก็หลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่น เพราะ สุจริต 3 บริบูรณ์ ย่อมทำให้สติปัฏฐาน 4 บริบูรณ์ และย่อมทำให้โพชฌงค์ 7 ประการ บุคคลเจริญอย่างนี้แล้ว ทำให้มากแล้วอย่างนี้ จึงทำวิชา และวิมุตติให้บริบูรณ์ เพื่อดับ เพื่อสงบ ระงับ เพื่อยิ่ง เพื่อดำรง เพื่อบำเพ็ญ

สรุป

โพชฌงค์ 7 ในกุณฑลยสูตรที่สัมพันธ์ในการเจริญวิปัสสนาภาวนา เป็นการแสดงหลักธรรมที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาไว้อย่างครบถ้วน คือ โพชฌงค์ 7 เมื่อกล่าวโดยละเอียด ได้แก่ สติสัมโพชฌงค์ อัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปิติดัมโพชฌงค์ ปัสสทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ซึ่งเป็นธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ หรือ องค์ของผู้ตรัสรู้ เพื่อการ

เจริญวิปัสสนาภาวนาให้บริบูรณ์ และยังเป็นทางปฏิบัติเพื่อให้เข้าสู่ความสิ้นทุกข์หลุดพ้นจากวัฏฏะ 3 และยังเกิดประโยชน์กับองค์กรที่จัดการศึกษาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาโดยส่วนรวม

องค์ความรู้จากการวิจัย

โพชฌงค์ 7 ในกุณฑลยสูตรที่สัมพันธ์ในการเจริญวิปัสสนาภาวนา เป็นธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ เป็นกระบวนการที่ผู้ปฏิบัติ จะต้องพิจารณาเพื่อให้เกิดผลต่อการปฏิบัติ สามารถนำไปประยุกต์และปรับใช้กับการสอนกัมมัฏฐาน และปรับพฤติกรรมบุคคลให้เหมาะสมเพื่อพัฒนาชีวิตให้ดียิ่งขึ้น หรือจะเป็นแบบอย่างที่เหมาะสมกับการปฏิบัติที่เหมาะสมต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่า ควรมีการศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมในส่วนของหลักธรรมในแง่มุมอื่น ๆ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ให้ครบในทุก ๆ ด้าน ดังนี้

1. ศึกษาวิชา 3 จากการเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท
2. ศึกษาวิมุตติ 5 จากการเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

เอกสารอ้างอิง

- ชัยชาญ ศรีหาม. (2564). วิเคราะห์คำสอนวิปัสสนาในเตภูมิกถาที่มีผลต่อคตินิยมเชิงพุทธในสังคมไทย. *วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์*, 7(1), 12–26.
- พรหมงคล ฉันทรัตนโยธิน. (2561). โพชฌงค์ 7 กับพุทธจิตเสริมสุขภาพ. *วารสารพุทธจิตวิทยา*, 3(1), 29–37.
- พระกัมมัฏฐานาจารย์ พระปณฺธิตาภิวงศ์. (2551). *รู้แจ้งในชาตินี้*. (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ). (2550). *คำบรรยายวิปัสสนากรรมฐาน*. กรุงเทพฯ: ประยูรวงศ์พรินท์ติ้ง.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2554). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย*. (พิมพ์ครั้งที่ 47). กรุงเทพฯ: พลิกธรรม.
- พระพุทธโฆสเถระ. (2554). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค*. สมเด็จพระพุทธมหาราช (อภ. อาสภมหาเถร). (ผู้แปล แปล). (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: ธนาเพรส.
- พระมหานพดล นวตลปญฺโญ, พระครูสุธีคัมภีร์ญาณ (ประมวล) และ พระมหามิตร ฐิตปญฺโญ. (2564). รูปแบบการปฏิบัติธุดงค์วัตรของพระสงฆ์ในลุ่มแม่น้ำโขง (ไทย-ลาว). *วารสารศิลปการจัดการ*, 5(2), 325–339.

- พระสมชาย บัวแก้ว, พระมหาบุญศรี วงศ์แก้ว และ สุเชาว์ นพอมัย. (2564). อภิธานจารย์: กระบวนการพัฒนาศักยภาพตามแนวพระพุทธศาสนา. *วารสารศิลปการจัดการ*, 5(3), 895–907.
- พระโสภณมหาเถระ (มหาสิริสยาตอ). (2548). มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน. กรุงเทพฯ: ไทยรายวันการพิมพ์.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. (2552). *อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2561). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 41). กรุงเทพฯ: พลิตัม.
- อรชร ไกรจักร, แมชีกฤษณา รักษาโณ และ พระมหาวัชรธรรม ญาณกิตติ. (2564). บุคลิกภาพของพระภิกษุตามหลักเวสัชชกรณธรรม. *วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์*, 7(3), 113–125.
- Damnoen, P.S. (2021). The Development of Student Characteristics in According to the Nawaluk Framework of the Buddhist integration of Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College. *Asia Pacific Journal of Religions and Cultures*, 5(2), 126–135.
- Pandita, S. U. (1993). *In This Very Life*. (2nd ed). Kandy: Buddhist Publication Society.
- Sayadaw, M. (1992). *The Satipatthana Vipassana Meditation*. Yangon: Buddha Sasana Nuggaha Organization.
- Tan, C. C., & Damnoen, P. S. (2020). Buddhist Noble Eightfold Path Approach in the Study of Consumer and Organizational Behaviors. *Journal of MCU Peace Studies*, 8(1), 1–20.